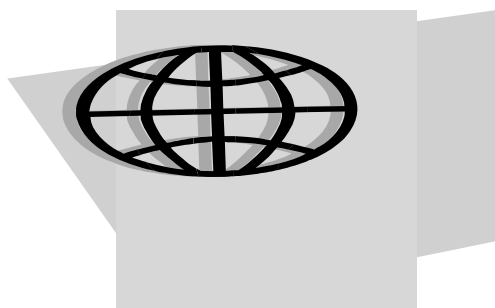
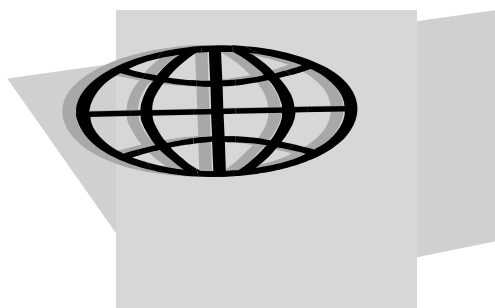

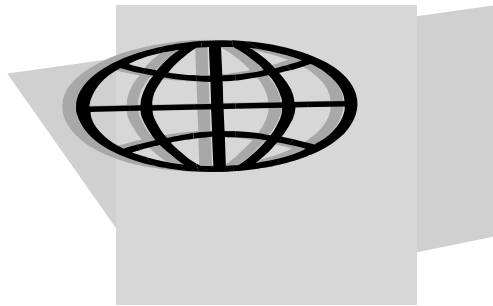
ЕВОЛЮЦІЯ СВІТ-СИСТЕМИ ГЛОБАЛІЗМУ

ЭВОЛЮЦИЯ МИР-СИСТЕМЫ ГЛОБАЛИЗМА

GLOBALISM'S WORLD-SYSTEM EVOLUTION

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА

ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ
І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТ-СИСТЕМИ ГЛОБАЛІЗМУ

(Стратегічні імперативи співрозвитку)

Колективна монографія

*Керівник авторського колективу і науковий редактор,
доктор економічних наук, професор,
академік Національної академії наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
О. Г. Білорус*

УДК 339.9+005.44
ББК 66.012.4
Е 20

Рецензенти

А. М. Поручник, д.е.н., професор
(Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана)

В. І. Власов, д.е.н., професор
(ННЦ Інститут аграрної економіки)

А. С. Філіпенко, д.е.н., професор
(Київський національний університет ім. Тараса Шевченка)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України
Протокол № 15 від 28 грудня 2013 р.*

Е 20 **Еволюція світ-системи глобалізму (Стратегічні імперативи співрозвитку) : кол. монографія / [Білорус О. Г., Гаврилюк О. В., Зернецька О. В. та ін.] ; кер. авт. кол. і наук. ред., д.е.н., проф., академік О. Г. Білорус. — К. : КНЕУ, 2014. — 429, [3] с.
ISBN 978–966–483–959–1**

У монографії досліджуються генеза, закономірності розвитку світ-системи постіндустріального глобалізму, яка стала світовою реальністю і вже є головним чинником світового розвитку. Виходячи з результатів багаторічних досліджень теорії глобалістики і політекономії світ-системи глобалізму автори доходять висновку про специфічні формаційні ознаки світ-системи глобалізму як соціально-економічного феномена і як наслідок силової глобалізації в умовах глобальної монополізації і корпоратизації під впливом влади глобального капіталу та глобального олігархату. Важливим є висновок авторів про іманентний кризовий характер еволюції силової світ-системи глобалізму і про об'єктивну можливість переходу в історичній перспективі до нової моделі соціально-економічного розвитку, базованої на принципах інтегрованого ноосферного співрозвитку і глобального демократичного солідаризму. Особливе місце в монографії відводиться обґрунтуванню стратегічних концепцій розвитку транзитивних країн і перш за все України.

Монографія адресована науковим працівникам, викладачам, аспірантам і студентам вищих закладів освіти, представникам національного і міжнародного бізнесу і всім, хто цікавиться новою парадигмою світового розвитку в ХХІ столітті.

**УДК 339.9+005.44
ББК 66.012.4**

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978–966–483–959–1

© О. Г. Білорус, О. В. Гаврилюк,
О. В. Зернецька та ін., 2014
© КНЕУ, 2014

Авторський колектив:

академік НАН України, д.е.н. **Білорус О.Г.** (передмова, § 1.1, § 1.2, § 1.6, § 1.7, § 1.10, § 2.1, § 2.2, § 2.6, § 2.8, § 2.9, § 3.1, § 3.2, § 3.3, післямова);

д.е.н. **Гаврилюк О.В.** (§ 3.2, § 3.9, § 3.10);

д.політ.н. **Зернецька О.В.** (§ 1.5, § 2.5, § 3.7);

д.політ.н. **Жангожа Р.Н.** (§ 1.11, § 3.12);

д.е.н. Лук'яненко Д.Г. (§ 2.15);

к.е.н. **Гасанов С.С.** (§ 3.9, § 3.10);

к.е.н. **Бондарець М.В.** (§ 1.4, § 2.3, § 3.5);

к.е.н. **Вітер І.І.** (§ 1.3, § 2.4, § 3.8);

к.е.н. **Литвиненко В.М.** (§ 1.8, § 2.7, § 3.6);

к.і.н. **Перга Т.Ю.** (§ 1.9, § 2.10);

к.політ.н. **Ветринський І.М.** (§ 3.4);

к.е.н. **Бондаренко М.П.** (§ 2.11, § 2.12);

к.е.н. Дорошенко О.С. (§ 2.15)

к.е.н. Лук'яненко О.Д. (§ 2.15)

магістр економіки **Матюшко В.В.** (§ 2.13);

магістр економіки **Чорноплеча О.С.** (§ 2.14);

м.н.с. **Ухналь Н.М.** (§ 3.11).

Розділ II. Аналіз і оцінка глобальних і регіональних стратегічних концепцій розвитку	132
2.1. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних країн.	132
2.2. Стратегічні концепції розвитку транзитивних країн у світ-системі глобалізму.	144
2.3. Новітні стратегії державного антикризового менеджменту транзитивних країн.	156
2.4. Бюджетне реформування як складова антикризових стратегій Європейського Союзу.	164
2.5. Антикризові стратегії в медіа-сфері та секторі ІКТ світової економіки	177
2.6. Процеси формування силової світ-системи глобалізму та імперативи глобальної економічної дипломатії	185
2.7. Проблеми і механізми антикризового управління народним підприємництвом	196
2.8. Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми і наслідки	205
2.9. Финансовая глобализация и структурные трансформации глобальной финансово-экономической системы	214
2.10. Екологізація антикризових стратегічних концепцій Європейського Союзу і довгострокові екологічні імперативи для України	223
2.11. Сервісна інтеграція як стратегічна концепція посткризового розвитку глобального туризму	234
2.12. Аналіз антикризових стратегій розвитку туристичної індустрії Європи	240
2.13. Розвиток глобальної туристичної індустрії та стратегія України на ринку туристичних послуг	246
2.14. Пріоритетні напрями реформування економіки України в контексті розробки національної антикризової концепції	259
2.15. Економіка знань у глобальній парадигмі розвитку	266
 Розділ III. Стратегічні концепції розвитку України у світ-системі глобалізму	 286
3.1. Глобальная неоконвергенция транзитивных и авангардных социально-экономических систем и стратегий Украины	286
3.2. Фінансова глобалізація: парадигмальні зрушення і ризики формування світ-системи фінансово-олігархічного глобалізму.	298

2.15. Економіка знань у глобальній парадигмі розвитку

У глобально взаємопов'язаному і одночасно поляризованому світі із нерівномірним розподілом ресурсів і благ, пошук нових джерел економічного розвитку є невід'ємною частиною національних політик і глобального моделювання.

Проблема здатності розвиватись у парадигмі економіки знань, долаючи негативні конкурентні впливи і достойно відповідаючи на виклики глобально кризового розвитку, стоїть практично перед всіма країнами світу, включаючи економічних лідерів. В США, де у XX столітті було створено унікальні умови для функціонування повних відтворювальних науково-технологічних циклів практично у всіх галузях і сферах діяльності за рахунок концентрації найбільш продуктивної частини світового інтелектуального ресурсу, на загальнонаціональному рівні постійно актуалізується проблема забезпечення інноваційного лідерства та глобальної конкурентоспроможності. Експерти ЄС також стверджують, що забезпечення усталеної динаміки і конкурентоспроможності європейської економіки уможливлується лише за умов, коли протягом наступних років ключовим пріоритетом її розвитку стане так званий *трикутник знань*, тобто створення, передавання й використання знань через дослідження, освіту, професійне навчання та інновації¹. Знаннево-інноваційна спрямованість моделей розвитку в свій час забезпечувала конкурентоспроможність «азійських тигрів» — Японії, Південної Кореї, Сінгапуру, Тайваню, Гонконгу. Амбіційно показовими є сучасні стратегії Сінгапуру («Інтелектуальний острів»), Південної Кореї («Е-Корея»), Китаю («Захоплення XXI століття за допомогою знань»), які, цілеспрямовано трансформуючи свої економіки з товарно-виробничих до інтелектуально-креативних, багато в чому задають темп сучасного світогосподарського розвитку і стають інноваційними модуляторами глобальної економіки.

¹ Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. Т. 3. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). — К.: Фенікс, 2011. — 76 с.

Потенційну належність до інноваційних цінностей економіки знань у своїх стратегіях і програмах розвитку декларують Індія, Бразилія, Росія, Чехія, Угорщина, країни Балтії. Однак, як підкреслює Туєн, для цього необхідно реформувати саму економічну систему¹, що, на наш погляд, для названих вище країн є вкрай складним і перспективним завданням. Однак не можна ігнорувати і висновки Пітера Друкера, стосовно того, що в майбутньому не буде бідних країн, а будуть лише байдужі,² коли відсталість визначається слабкою державною керованістю³. Так, значення інноваційності як ключового компонента ефективного економічного розвитку у ХХІ столітті сповна усвідомлювалося науковцями і вищим керівництвом України практично з самого початку становлення її суверенності. При це свідчать орієнтація досліджень останніх наукових установ, втілених у фундаментальних публікаціях⁴, декларативна направленість програм дій уряду, законодавчих актів та інституційних ініціатив. Разом із тим переоцінка феномена індустріалізації, що базується на нижчих (II-III) технологічних укладах, невизначеність національних інтересів і пріоритетів у координатах IV-V технологічних укладів за вкрай складних геоекономічних та геополітичних умов, кон'юнктурно-ресурсна мотивація державного та корпоративного топ-менеджменту, болісні впливи глобальних криз призвели до багаторічної зосередженості переважно на власних проблемах виживання, а не на розвитку.

Важливо усвідомлювати, що у сучасній економічній теорії відбувається трансформація усталених категорій і понять, генерація нових методологічних підходів. Розвиваючись на основі постіндустріалізму і маючи певну логічну послідовність, вони формують живу тканину сучасної термінології, у центрі якої — концепція економіки знань (рис. 2.15.1).

¹ Tuyen, Thanh Nguyen. Knowledge Economy and Sustainable Economic Development: A Critical Review. — Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/ New York. — 2010 — [Електронний режим]. — Режим доступу: <http://www.e-cademic.de/data/ebooks/extracts/9783598251818.pdf>

² Drucker, Peter. The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society. — New York: Harper & Row. — 1969. — Pp. 394.

³ Питер Ф. Друкер. Менеджмент. Вызовы XXI века: Пер. с англ. — М.: Изд-во Манн, Иванов и Фербер, 2012. — 256 с.

⁴ Шляхи інноваційного розвитку України / Д.В.Табачник (кер. авт. кол.), В.Г.Кремень, А.М.Гуржій, М.Ф.Гончаренко, В.О.Гусєв, О.А.Мазур. — К.: Людопринт, 2004. — 544 с.; Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т.: монографія. — Т. 2. Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.С.Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — 564 с.

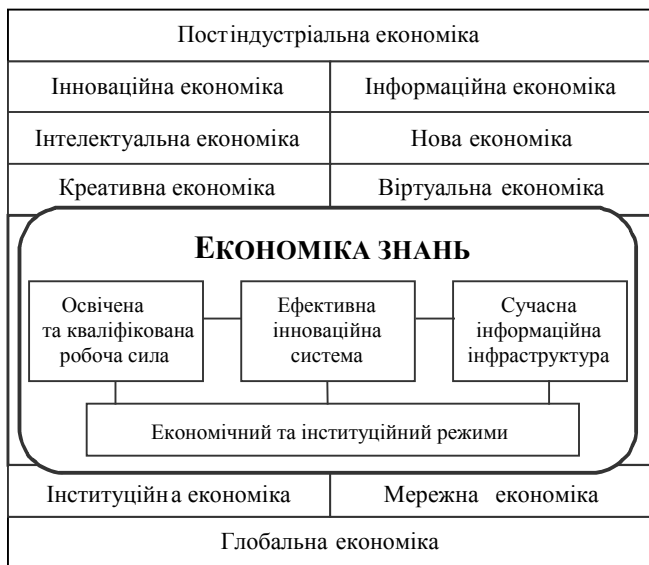

Рис. 2.15.1. Методологічний формат генезису економіки знань
XXI століття

Розуміння знань як самостійного сутнісного елементу економічної діяльності є відносно не новим. Так, ще на початку XX століття Йозеф Шумпетер запропонував теорію «креативної деструкції» як процесу абсолютної трансформації економіки внаслідок поєднання знань з інноваційними процесами¹. Махлуп вперше використав термін «економіка знань» у 1962 р. у книзі «Виробництво та розповсюдження знань в США», де він звернувся до «знання» в широкому економічному сенсі, зазначивши, що розміщення ресурсів в сферах освіти та науково-дослідної діяльності є важливою економічною складовою, а економіка освіти та економіка науково-дослідна являють собою найбільш динамічні нові напрями спеціалізації економіки².

¹ Schumpeter, Joseph A. The Process of Creative Destruction. From Capitalism, Socialism and Democracy. — New York: Harper. — 1975 (Original publication 1942).

² Machlup, Fritz. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. — Princeton: Princeton University Press. — 1962. — P. 460.

У контексті еволюції джерел конкурентоспроможного розвитку слушною є думка Джозефа Стігліца стосовно того, що знання та інформація репродукуються сьогодні так само легко, як автомобілі та сталь вироблялися сотні років тому, а такі, як Білл Гейтс, знаючи як продукувати знання та інформацію, ефективніше за інших пожинають плоди і стають магнатами аналогічно тим, хто знав, як виробляти автомобілі і сталь сто років тому¹. Стігліц також підкреслив, що слід визнавати знання не тільки як суспільне, а й глобальне публічне благо і таким чином несе колективну відповідальність міжнародного співтовариства за створення та розповсюдження знань на користь розвитку².

Іншими словами, конкурентні переваги сьогодні формуються у сфері генерації знань, які, в свою чергу, відображаються в інноваціях. При цьому сучасний людський капітал включає в себе не просто здатність збору та накопичення інформації, а й вміння трансформувати її в знання, які можуть бути застосовані для практичного вирішення стратегічних завдань економічного розвитку. Більше того, у структурі економічних відносин ХХІ століття домінуватиме не просто людський, а інтелектуальний капітал, що реалізується переважно в нематеріальних продуктах і активах. Таким чином, перехід від індустріальної до постіндустріальної інформаційної стадії розвитку у парадигмі економіки знань стає категоричним.

За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), «Економіка знань або економіка, що заснована на знаннях (англ. Knowledge-based economy), — це економіка, яка безпосередньо заснована на створенні, дистрибуції та використанні знань та інформації»³. В сучасних умовах доступ до знань, інновацій, комунікацій стає не просто самостійним фактором розвитку, а вирішальним. Стимулюється осмислення феноменів інформаційної, нової та віртуальної економік, що потребує неупереджених самостійних досліджень, оскільки у надрах Інтернету зароджується не тільки «віртуальна економіка», а й «віртуаль-

¹ Stiglitz, Joseph. Knowledge for Development: Economic Science, Economic Policy, and Economic Advice. — World Bank Conference on Development Economics. — Washington, D.C. — April 20-21. — 1998.

² Organization for Economic Cooperation and Development. The Knowledge-Based Economy. — OECD/GD (96)102. — Paris. — 1996.

³ Organization for Economic Cooperation and Development. The Knowledge-Based Economy. — OECD/GD (96)102. — Paris. — 1996.

на політика», «віртуальна дипломатія», «віртуальна культура», «віртуальна освіта». Стає очевидним, що інформглобалізм, домінуючий практично на всіх світових ринках, призводить до оперування у всезростаючих обсягах його учасниками не тільки віртуальними активами і зобов'язаннями, але й віртуальними знаннями. Глобально організовані мультимедіа-компанії через вплив неекономічного і несилового характеру безпосередньо на розум людей фактично пригнічують індивідуальність та інтелект, нещадно при цьому їх експлуатуючи. Ілюзія відсутності очевидних для традиційної свідомості обмежень робить людину більш вільною з реалізації свого потенціалу, що сприяє підвищенню суспільної продуктивності. Одночасно можливість безпрецедентного оперативного мас-медійного впливу на свідомість вже реально формалізує більшість сфер життєдіяльності, нав'язує суспільству стандарти глобальної псевдокультури. Разом із тим реалії інформаційної епохи стимулюють інтелектуальний індивідуалізм, оскільки найбільш креативна частина інформаційних цінностей цивілізації міститься не на матеріальних носіях (вінчестерах, CD, серверах Інтернету), а у головах людей, їх кваліфікаціях, талантах, інформованості та сприйнятливості до творчого саморозвитку. У цьому контексті перспективи розвитку пов'язуються із трансформацією інноваційної економіки в інтелектуальну та креативну.

Загалом передумови новітньої економічної методології формуються у дослідженні інноваційних імперативів глобалізації, яка у безпрецедентному своєму прояві є джерелом і стимулятором конкурентного розвитку і прогресу, будучи разом із тим не прямолінійною і гомогенною, оскільки її витрати і переваги розподіляються нерівномірно, асинхронно і непропорційно, насамперед у міжкраїновому плані. Глобальна економіка, що формується, з одного боку, може розглядатись як суб'єктно, функціонально та інституційно структурована багаторівнева система, основним інтегруючим елементом якої є глобальний ринок. З другого боку, на сьогодні не йдеться про універсальність та досконалість цієї системи, а скоріше про глобальну доступність ресурсів та інновацій; глобальний характер факторної мобільності; глобальну ринкову уніфікацію та регуляторну гармонізацію; глобальну індивідуалізацію і корпоратизацію; регіонально-континентальну консолідацію; синхронізацію темпів та рівнів економічного розвитку в умовах циклічної кризовості; глобальну соціологізацію та політизацію економі-

чних взаємовідносин. В структурі багатоукладної та змішаної глобальної економіки початку XXI століття присутні сегменти доіндустріалізму, індустріалізму і постіндустріалізму, анклавів інформаційної, нової, віртуальної, інноваційної, інтелектуальної, креативної економік.

За умов, коли знання стали ключовим чинником економічного зростання й прогресу, економісти мають досліджувати нові шляхи для більшої їхньої інкорпорації в інноваційні теорії, моделі та практики. Показовим прикладом застосування парадигми економіки знань в своїй стратегії розвитку є досвід Південної Кореї.

Особливу роль в досягненні економіки знань та трансформації до креативної економіки відіграла інноваційна система Південної Кореї, що розвинулася завдяки спеціалізованій державній політиці. В своїй еволюції вона перейшла від моделі наздоганяючого розвитку до моделі економічного розвитку, заснованої на знаннях. Коли урядом у 1980 р. вперше була запущена орієнтована на просування НДДКР Національна науково-дослідна програма (ННДП), її основною метою було наздогнати країни, що розвиваються, і абсорбувати прогресивні зарубіжні технології. Проекти інноваційного розвитку державного та приватного секторів були в основному направлені на короткостроковий технологічний розвиток, за рахунок поглинання та копіювання чужих знань. Акумуляція фінансових ресурсів та організаційного досвіду при сприятливій зовнішній кон'юктурі ринків дозволили на початку 1990-х років уряду Кореї різко змінити свою інноваційну політику — від простого копіювання чужих технологій до розробки та виробництва їх основних складових разом зі створенням інфраструктурної бази для розвитку наукомістких галузей у довгостроковій перспективі¹.

Слід зазначити, що уряд Кореї завжди заохочував інвестиції в науково-технологічний розвиток, однак його роль якісно змінилася в новій інноваційній архітектурі: держава все менше прямо втручалась у спроби приватного сектору стимулювати індивідуальну креативність та підприємницький талант. Цьому сприяв процес відповідної інституціоналізації (табл. 2.15.1).

¹ Dahlman, Carl and Thomas Andersson. Korea and the Knowledge-Based Economy: Making the Transition. — World Bank Publications // International Bank for Reconstruction and Development. — World Bank 2000. — Pp. 152

Таблиця 2.15.1

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ
НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ КОРЕЇ¹**

Міністерства	Роки	Інноваційна програма	Управляючі установи
Міністерство науки та технологій	1982	Спеціальна науково-дослідна програма	Корейський інститут оцінки і планування науки та технологій (КЮПНТ); Корейський фонд науки та інжинірингу
Міністерство торгівлі, промисловості та енергетики	1987-1988	Технічна програма розвитку індустріальної бази; Програма розвитку альтернативної енергії	Корейський інститут оцінки і планування науки та технологій (КЮПНТ)
Міністерство інформації та зв'язку	1989	Програма розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)	Інститут оцінки інформаційних технологій (КЮІТ)
Міністерство будівництва і транспорту	1994	Програма розвитку будівельних технологій	Корейський інститут будівельних технологій (КІБТ)
Трансформування Міністерства науки та технологій в Міністерство освіти, науки та технологій	2008	Основні дослідні наукові проекти; спеціальні проекти підтримки базових наукових досліджень; проект підтримки та просування креативних досліджень; основний дослідний центр з наукової медицини та інжинірингу	Національний дослідний центр
Міністерство економіки знань	2008	Створення науково-дослідної мережі для прискорення комерціалізації та обміну інформацією; раціоналізація дослідних процедур; співпраця з університетами, корпораціями та інститутами, що проводять науково-дослідну роботу; науково-дослідний аутсорсинг та заохочення великих асоціацій та академічних груп до участі великомасштабних у R&D проектах; зміцнення глобальної кооперації за допомогою спільних технологічних розробок; розширення фінансової підтримки для розробки та комерціалізації технологій; підвищення рівня інновативності та креативності великих корпорацій; сприяння приватним інвестиціям в R&D; стимулювання індивідуальної креативності та підприємницького таланту для забезпечення потреб економіки знань	Корейський інститут розвитку технологій (КІРТ)

¹ Створена авторами на основі Міністерства економіки знань Південної Кореї [Електронний ресурс]. — Режим доступу: (<http://www.mke.go.kr/language/eng/index.jsp>) і Міністерства Освіти, науки та технологій Південної Кореї [Електронний ресурс]. — Режим доступу: (<http://www.moe.go.kr/main.do>)

Однак показово, що при зміні проекції інноваційного менеджменту з його керуванням переважно приватним сектором державний контроль за корейською інноваційною системою залишався значним і провадився через державні науково-дослідні установи (ДНДУ). Інтереси корейського уряду і приватних установ все більш спрямовуються на створення фундаментальних технологій та їх комерціалізацію у парадигмі економіки знань. Всі ДНДУ фокусуються на конструюванні ключових елементів такої економіки відповідно до глобальних вимог. Університети починають відігравати важливу роль у проведенні технічних досліджень у результаті спеціальних академічних заохочень інноваційної роботи, а приватні структури — усвідомлювати необхідність розробки новітніх технологій у всіх галузях економіки. Ще раз підкреслимо, що корейський уряд доклав значних зусиль для створення ефективної інноваційної системи, що дало значні фактичні результати (табл. 2.15.2).

Таблиця 2.15.2

**ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
КОРЕЇ у 1995-2010 рр.¹**

	1995	2000	2005	2008	2010
Валові внутрішні витрати на НДДКР у % від ВВП	2,3	2,3	2,79	2,9	3,74
Основні витрати на дослідження у % від ВВП	0,29	0,29	0,43	0,54	0,68
Кількість дослідників на 1000 чол. робочої сили	4,82	4,9	7,57	9,7	10,67
Весь персонал НДДКР на 1000 чол. робочої сили	7,3	6,24	7,52	12,09	13,55
Профінансована виробничим сектором НДДКР у % від ВВП	1,76	1,66	2,09	2,45	2,68
Профінансована державою НДДКР у % від ВВП	0,44	0,55	0,64	0,85	1
Витрати бізнес-сектору на НДДКР у % від ВВП	1,7	1,7	2,15	2,53	2,8

¹ Створено авторами на основі бази даних ОЕСР (Основні наукові та технологічні індикатори) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MSTI_PUB).

Закінчення табл. 2.15.2

	1995	2000	2005	2008	2010
Витрати сектору вищої освіти на НДДКР у % від ВВП	0,19	0,26	0,28	0,37	0,4
% НДДКР виконаний бізнес-сектором	73,73	74,05	76,85	75,37	74,8
% НДДКР виконаний державою	19,1	23,94	23,02	25,4	26,75
% НДДКР виконаний сектором вищої освіти	8,7	11,28	9,93	11,4	10,28
% НДДКР виконаний приватним сектором	1,1	1,36	1,36	1,43	1,71
Програми економічного розвитку у % від державних бюджетних асигнувань та витрат на НДДКР*		53,42	51,85	49,9	49,5
Екологічні програми та програми здоров'я у % від державних бюджетних асигнувань та витрат на НДДКР		14,82	18,75	14,03	13,79
Кількість патентних заявок (всього)	78 499	102 010	160 921	163 523	170 101
Кількість реєстрацій патентів (всього)	12 512	34 956	73 512	83 523	68 843
Кількість патентів у сфері ІКТ	43,05	890,81	2300	3120,58	3700
Кількість статей у науково-технічних журналах	3 308	9 572	16 396	18 600	21 350

* Державні бюджетні асигнування та витрати на НДДКР (англ. *GBAORD — Government Budget Appropriations or Outlays for R&D*).

Як бачимо, частка держави у фінансуванні фундаментальної науки та НДДКР є досить низькою, оскільки провідну роль відіграє приватний бізнес-сектор, в основному з боку Чеболей¹. Разом із тим частка орієнтованих на економічний розвиток та зростання програм (більше половини всіх державних витрат на НДДКР) підтверджує пріоритетність для Кореї загальнонаціональних структурних зрушень у напрямі досягнення глобальної конкурентоспроможності.

¹ Чеболь — південнокорейська форма фінансово-промислових груп. Конгломерат, що являє собою групу формально самостійних фірм, що перебувають у власності певних сімей і під єдиним адміністративним та фінансовим контролем (головними чеболями на сьогодні є Samsung, LG, Hyundai, Daewoo, Lotte).

При цьому ресурси НДДКР зосереджуються в основному в ІКТ та інші наукомісткі галузі, що свідчить про секторальну орієнтацію Кореї на креативну діяльність у сучасній парадигмі економіки знань.

Окремої дослідницької уваги потребує, на наш погляд, адекватна сучасним викликам відповідь Південної Кореї на вкрай складне питання індустріалізації та належної інфраструктурної забезпеченості економічно відсталих регіонів країни через створення кластерів. За рахунок цього було досягнуто синергетичного ефекту шляхом регіональної концентрації різногалузевих компаній внаслідок мінімізації виробничих і транспортних витрат, генерування переваг економії на масштабах, підвищення рівня зайнятості, збільшення іноземних інвестицій тощо. В подальшому формування сприятливого інноваційного середовища стимулювало перетворення індустріальних кластерів в інноваційні технопарки, засновані на економіці знань, що розвиваються в напрямі креативної економіки.

Загалом у ефективному симбіозі національних і бізнес-мотивацій та погоджених дій корейська економіка трансформується в інноваційно креативну економіку знань, що стає висококонкурентоспроможним учасником глобального ринку. Разом із тим рівень такої конкурентоспроможності, на наш погляд, можна визначити лише у системі міжнародних компаративних порівнянь. У контексті нашого дослідження експерти Світового банку констатують, що успішний перехід до економіки знань передбачає створення певних умов через довгострокові інвестиції в освіту, розвиток інноваційних систем, постійну модернізацію інформаційної інфраструктури та створення сприятливого середовища для ринкових інновацій¹. У форматі відповідних критеріїв оцінюється здатність країн до формування економіки знань (табл. 2.15.3).

Вражаючим є позиції Південної Кореї в освіті при достатньо значимих показниках стосовно розвитку національної інноваційної системи та інформаційно-комунікаційних технологій. Попри значний вплив держави на стимулювання інновацій, інституційний режим оцінюється як незначний порівняно із країнами — лідерами рейтингу (рис. 2.15.2).

¹ WBI. [The World Bank Institute Development Studies]. Building Knowledge Economies. Advanced Strategies for Development. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development, 2007. — P. 4.

Таблиця 2.15.3

**РІВЕНЬ ГОТОВНОСТІ КРАЇН ДЛЯ ПЕРЕХОДУ
ДО ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ СЕРЕД 146 КРАЇН СВІТУ (від 0 до 10 балів),
ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ СВІТОВОГО БАНКУ**

Позиція 2012 р.	Країна	Компоненти					
		Освіта	Інноваційна система	Інформаційно- комунікаційні технології	Індекс знань	Економічні стиму- ли та інституцій- ний режим	Індекс економіки знань
1	Швеція	8.92	9.74	9.49	9.38	9.58	9.43
2	Фінляндія	8.77	9.66	9.22	9.22	9.65	9.33
3	Данія	8.63	9.49	8.88	9	9.63	9.16
4	Нідерланди	8.75	9.46	9.45	9.22	8.79	9.11
5	Норвегія	9.43	9.01	8.53	8.99	9.47	9.11
8	Німеччина	8.2	9.11	9.17	8.83	9.1	8.9
29	Південна Корея	9.09	8.8	8.05	8.65	5.93	7.97
55	Російська Федерація	6.79	6.93	7.16	6.96	2.23	5.78
56	Україна	8.26	5.76	4.96	6.33	3.95	5.73

Джерело: Методологія оцінки знань Світового Банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.worldbank.org/kam.

За багатьма показниками Південна Корея перевищує навіть високорозвинені країни та середньосвітові значення. Вона є лідером за кількістю зайнятих у сфері науки та техніки, витратах на НДДКР, в тому числі приватного сектору, у виробництві мобільних телефонів, напівпровідникових чипів пам'яті, автомобілів, суднобудуванні, телекомунікаціях, за рівнем високотехнологічного експорту, що забезпечується ефективно функціонуючою інноваційною системою із цілеспрямованою підтримкою держави.

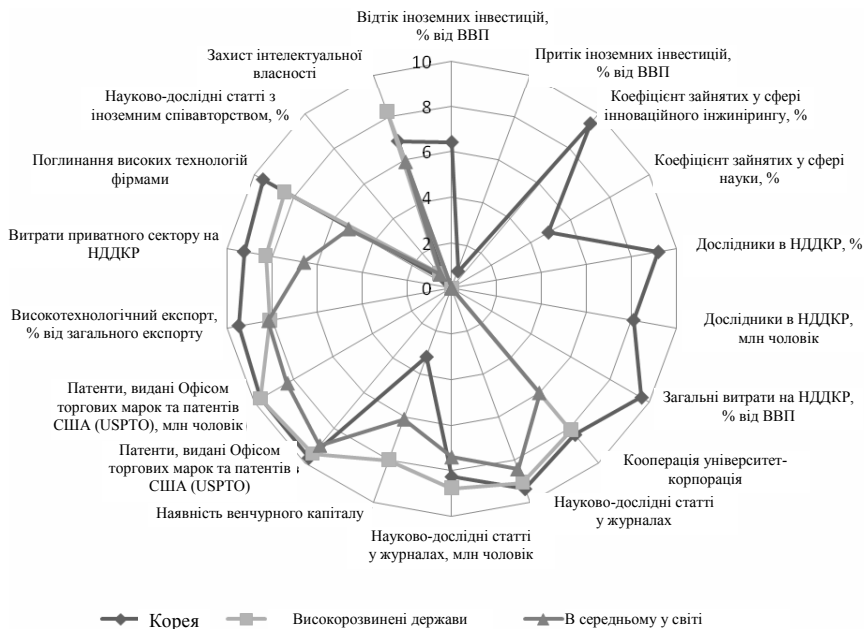

Рис. 2.15.2. Показники інноваційної системи: порівняльний аналіз¹

Разом із тим, щоб стати стійким соціально гармонізованим суспільством економіки знань, необхідна постійна генерація і впровадження високоамбітних національних стратегій розвитку, якою на сьогодні є державна програма «Майбутнє 2025: довгостроковий план Кореї для розвитку науки і техніки», яка сприятиме її позиціонуванню як прикладу економіки XXI століття, одного із глобальних центрів креативної економіки знань.

Глобалізація спричиняє всезростаючий вплив і на економічний розвиток України, коли зовнішні виклики за умов високої відкритості національної економіки стають все більш відчутними. Це стосується і традиційних сировинно орієнтованих і енергомістких галузей, що перебувають під жорстким впливом світової цінової кон'юнктури і особливо — інноваційних сегментів економіки, що на пряму залежать від спрямованості держави і бізнесу на генерацію і комерціалізацію знань. Загострення глоба-

¹ Створено авторами на основі КАМ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page1.asp

льної конкуренції підштовхує основних корпоративних суб'єктів ринку до пошуку нових найбільш оптимальних форм продукування та реалізації нових товарів та послуг, а держави — до створення ефективних національних інноваційних систем. Одночасно світовий досвід, зокрема Південної Кореї, показує, що не тільки досягнення і утримання позицій глобального інноваційного лідерства є надзвичайно складним завданням, але й завдання наздогнати країн-лідерів у найбільш прибуткових наукомістких сегментах ринку.

Стосовно України належне визнання у наведеному вище рейтингу готовності країни до економіки знань (табл. 2.15.3) отримали лише наявність висококваліфікованих кадрів і національна освіта, в тому числі вища. За даними ЮНЕСКО, Україна належить до світових лідерів за показником частки населення віком від 25 років, що має вищу освіту (індикатор поширення вищої освіти складає 38 %), при вищому показнику на загальноєвропейському рівні лише в Росії (54,8 %), а на глобальному — США (38,6 %), Ізраїлю (42,4 %) і Канаді (43,9 %)¹. У рейтингу країн за рівнем глобальної конкурентоспроможності 2012-2013 рр. Україна посідає 47 позицію з-поміж 144 країн за субіндексом «Вища освіта та професійна підготовка» (Росія — 52)². Світова мережа дослідних університетів «Universitas 21», оцінюючи державну політику у сфері освіти, її ефективність, ресурсне забезпечення, присвоїла українській системі вищої освіти 25-у позицію серед 48 країн. Україні вдалося випередити Чехію, Польщу, Словенію, Росію, Італію. Кращою була визнана система освіти США, Швеції, Канади, Фінляндії та Данії.

Такий стан речей підтверджують й інші міжнародні рейтинги. Так, за окремими показниками глобального інноваційного індексу Україна у 2010-2011 рр. посідає досить високі місця: інноваційний потенціал — 11; наявність вищої освіти — 14; чистий приплив прямих іноземних інвестицій — 29; публічні витрати на НДДКР — 31; здатність до інновацій — 32; людський капітал — 36. Натомість за ефективністю правової системи вона позиціону-

¹ Global Education Digest 2011. Comparing Education Statistics across the World // UNESCO Institute for Statistics. — Montreal, 2011. — 312 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/global_education_digest_2011_en.pdf

² The Global Competitiveness Report 2012-2013 // World Economic Forum, 2013. — 545 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf

ється на 129 місці, регуляторним середовищем — 112, захистом інтелектуальної власності — 107, індексом захисту інвестора — 109¹. По суті, країна йде шляхом копіювання більшості сучасних технологій, консервуючи людські, природні і фінансові ресурси на вітчизняних технологіях нижчих індустріальних укладів.

Разом із тим на сьогодні в Україні продовжують експлуатуватись наявні природні ресурси, коли орієнтований на експорт бізнес в особі великих корпорацій мінерально-сировинного комплексу базується на низькотехнологічних виробництвах, забезпечуючи певний рівень зайнятості і збереження позицій його монопольного лідерства у національній економіці. Світові рейтинги оцінки 2007-2011 рр. відображають погіршення більшості показників конкурентоспроможності України. Характерно, що при зниженні її місця за загальним глобальним індексом конкурентоспроможності на 10 пункті (із 72 позиції серед 134 країн у 2007-2008 рр. до 82 серед 142 країн у 2011-2012 рр.), за критерієм інноваційності падіння становило 22 пункти, технологічною готовністю — 17, витратами компаній на дослідження та розробки — 23, співпрацею між університетами та бізнесом у дослідній діяльності — 21.

До основних причин, що гальмують ефективну реалізацію інноваційно-технологічної моделі розвитку української економіки, слід віднести такі: несформованість національної інноваційної системи; низький рівень фінансування інноваційної сфери; невисока інноваційна активність вітчизняних підприємств та слабкі зв'язки між суб'єктами інноваційної сфери; низький рівень науково-дослідних робіт у бізнес-секторі; слабкий рівень комерціалізації інновацій; невеликий попит на інноваційні продукти з боку промислового сектору; неінтенсивний науково-технологічний обмін; вкрай низький рівень патентування вітчизняних винаходів в іноземних патентних організаціях; відсутність національного ринку венчурного капіталу та конкуренції в інноваційному підприємстві; нерозвинутість законодавчої бази, що регулює інноваційну сферу. Це супроводжується стрімким зниженням якості освіти, науковою деградацією як ретроспективно продуктивних інститутів Національної академії наук України, так і провідних вітчизняних університетів.

¹ Global Innovation Index 2009/10/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org>.

Натомість практично невикористаними в Україні залишаються апробовані у світі прогресивні форми концентрації інтелектуального капіталу та активізації інноваційної діяльності — кластери, технопарки, технополіси. Досвід Південної Кореї показує, що найбільш розповсюдженою серед масштабних форм індустріалізації, а в подальшому і локальної концентрації інновацій стали саме кластери, які відкрили нові можливості розвитку як традиційних секторів економіки, так і найновітніших. Експерти справедливо стверджують, що кластерні структури, перш за все інноваційні, виступають двигуном економічного зростання національних і регіональних економік, а реалізація кластерних ініціатив — ключовим інструментом конкурентоспроможності країн. Хоча в принципі й можна говорити про мінімальне стартове нормативно-правове забезпечення організації прогресивних форм інноваційного розвитку в економіці України (Закон України «Про інноваційну діяльність», Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» та інші нормативно-правові акти України) їх розповсюдження має не тільки фрагментарний, але й статистично суперечливий характер¹. Більше того, в офіційних програмах та національній статистиці взагалі не йдеться про організацію і функціонування інноваційних кластерів, хоча виходячи, зокрема, із досвіду Південної Кореї можна стверджувати, що у процесі еволюції форм концентрації інноваційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів найбільш ефективними виявились саме кластери такого типу.

Однак формування мотивацій і практичних дій з переходу до економіки знань найбільш природно відбувається у країнах, де створено не тільки відповідні технологічні, але й мікро- і макро-економічні умови. Візуальна репрезентація порівняння базових показників економіки знань в Кореї та Україні (рис. 2.15.3) показує певне відставання нашої країни, хоча у сфері освіти та людських

¹ Лук'яненко О.Д. Кластери в системі активізації інноваційної діяльності / О.Д. Лук'яненко // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: Сб. науч. тр. — Албена-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2012. — С. 185-188.

ресурсів України і Корея знаходяться майже на одному рівні. Тобто Україна може створити вигідні умови для інноваційного розвитку економіки, спираючись на значні минулі інвестиції в освіту та науку, де зберігаються значні конкурентні переваги.

Рис. 2.15.3. Базові показники України та Кореї в межах критеріїв економіки знань, 2005-2011 рр.¹

Загалом, беззаперечною у теоретичному і практичному ракурсах є вагомість та пріоритетна роль економіки знань у трансформаційних процесах ХХІ століття, коли новаторські технологічні та організаційні ідеї стали основною рушійною силою економічного прогресу. Сьогодні найбільш затребуваним товаром на глобальному ринку стає інтелектуальна власність, особливо у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Перехід від сировинно-виробничої економіки індустріального типу до постіндустріальної інформаційної економіки знань потребує імплементації її цінностей в національні стратегії економічного розвитку. Попри

¹ Побудовано авторами з використанням Методології оцінки знань Світового Банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.worldbank.org/kam

досить лояльні, певним чином гармонізовані міжнародні рейтингові оцінки, вже досить давно фіксується величезний розрив між розвиненими та іншими країнами в освоєнні результатів техно- та інформглобалізації. У структурованій відповідно до сучасних пріоритетів економіки знань Програмі розвитку Світового банку «Знання для розвитку» стосовно країн, що розвиваються, підкреслювалось їхнє катастрофічне відставання від світового науково-технологічного прогресу без очевидних перспектив наздоганяючого розвитку¹.

Приклад Південної Кореї є одним із найбільш успішних зразків застосування парадигми економіки знань із практичною демонстрацією позитивної кореляції між інноваційною девелоперською стратегією та економічним зростанням. Вона стала прикладом успішного поєднання інтересів і зусиль держави і бізнесу стосовно консолідованого інноваційного розвитку, що забезпечує високий конкурентний статус країни у глобальній економіці.

Стосовно України, попри неодноразово декларовані на всіх рівнях інноваційні пріоритети розвитку економіки, до останнього часу не вдається створити в ній конкурентне середовище та інноваційний клімат, суттєво підвищити інноваційну мотивацію суб'єктів господарювання, оптимально використовувати обмежені фінансові ресурси на науково-технологічну модернізацію. Такий стан речей не тільки дискредитує наявний національний інноваційний потенціал, але й є неприпустимим для країни з претензіями на формування економіки знань, яка у своїх прогресуючих сегментах все більше набуває рис креативності.

Важливо усвідомлювати, що у постіндустріальній парадигмі глобального розвитку визначальну роль у генеруванні таких ресурсів, як знання, інновації та інформація відіграють університети світового класу. Саме вони через багатосторонню міжнародну діяльність виконують сьогодні глобальну соціально-інтелектуальну місію².

Сьогодні, на наш погляд, ідеться як про глобалізацію процесу наукових досліджень, так і про глобалізацію університетської освіти. З політекономічної позиції відзначається формування

¹ The World Bank. WDR [World Bank Development Report]. Knowledge for Development. World Bank and Oxford University Press, 1998. — Pp. 181.

² Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М. Інноваційний ресурс економічного розвитку України: інтелектуальна місія університетів / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник // Вища школа. — 2011. — № 12. — С. 74-86.

глобального споживчого попиту на освітні послуги, з одного боку, під дією вимог глобалізованого ринку праці, а з другого — внаслідок розвитку транснаціональної освіти й крос-культурної уніфікації (рис. 2.15.4).

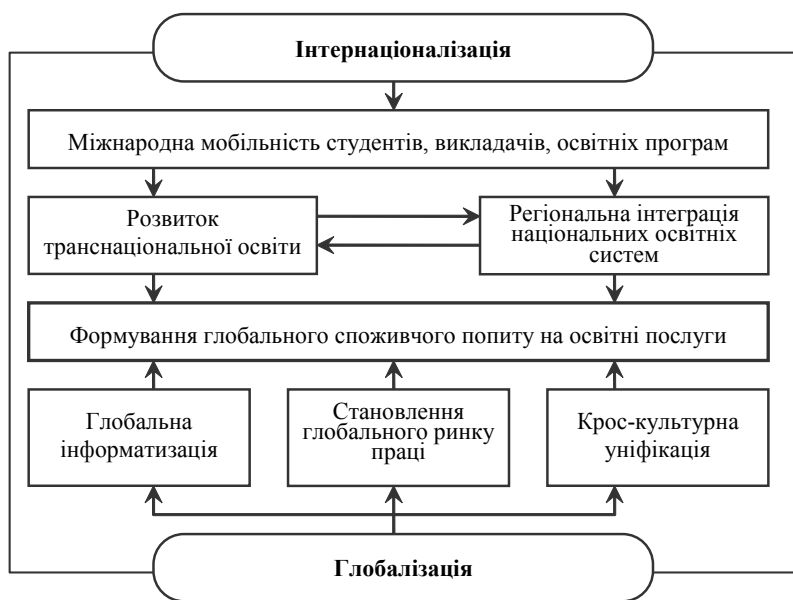

Рис. 2.15.4. Інтернаціоналізація і глобалізація університетської освіти

Глобалізація є чи не найфундаментальнішим викликом університетській освіті за більш ніж тисячолітню її історію. Щоб бути конкурентоспроможним на сучасному ринку освітніх послуг, університет має функціонувати як динамічна інноваційна система, інтегрована не тільки у національну, але й у глобальну інноваційні системи. Серед ключових принципів глобальної конкурентоспроможності університетів доцільно, на наш погляд, виділити: внутрішню інтегративність освітньої, дослідницької та інноваційно-консалтингової діяльності; регіональну та міжнародну інтегрованість, що забезпечує відповідність світовим освітнім стандартам; демократичність освіти, відкритість і прозорість

університетської діяльності; диверсифікованість джерел фінансування, правову та інфраструктурну самодостатність.

Важливо, щоб у сучасному конфліктно-кризовому середовищі зароджувалось позитивне глобальне мислення (рис. 2.15.5), формувати яке мають, перш за все, університети.

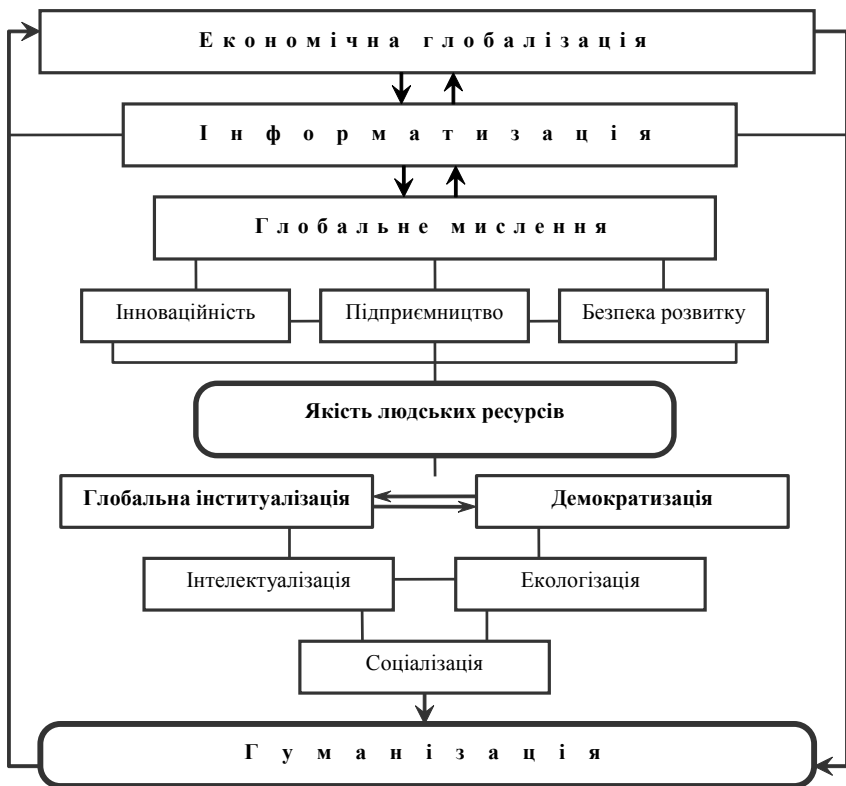

Рис. 2.15.5. Імперативи і детермінанти глобалізаційного прогресу

На наш погляд, генеруючи і концентруючи інтелектуальні ресурси, саме економічні дослідні університети стають, по суті, ключовими суб'єктами глобальної інституціональної архітектури, уособлюючи в собі функції центрів впливу на глобальну економіку (бізнес-еліта) і політику (політична еліта). За умов глоба-

лізації це стосується і країн, і регіонів, і світу в цілому, оскільки наукова і освітня університетська діяльність у сфері економіки і менеджменту є найбільш природною для розвитку людського, інтелектуального і соціального капіталу.

Визнання країнами, що розвиваються, а не тільки країнами-лідерами важливості трансформації традиційної економіки до наукомісткої, базованої на новій якості людських ресурсів, може стати переломним моментом в досягненні загальноцивілізаційного прогресу, забезпечить соціально-економічну стабільність та змінить асиметричну модель глобальної економіки ХХІ століття.

